

การพัฒนาศักยภาพครูเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงจากภายในสำหรับเด็กนอกระบบ กรณีศึกษา ครูโรงเรียนเทศบาลนครนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์

Developing Teachers' Potential to Drive Internal Transformation for Out-of-School Children: A Case Study of Municipal School Teachers in Nakhon Sawan Province

ลักษณาวดี จตุรภัทร์¹

Received : 1 December 2025

Laksanavadee Jaturapat

Revised : 24 December 2025

จิรัฐกาล พงศ์ภาคเธียร^{*}

Accepted : 28 December 2025

Jirattakarn Pongpakatien

เดโช นิธิกิตต์ขจร¹

Decho Nithikittajorn

ทวีศักดิ์ ชูมา¹

Thaweesak Chooma

สุภาภรณ์ คำเรืองฤทธิ์¹

Supaporn Kumruangrit

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อพัฒนาศักยภาพครูให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากภายในสู่ภายนอกผ่านกระบวนการจิตตปัญญาศึกษาภายใต้กรอบแนวคิด 3H 2) เพื่อพัฒนาระบบการดูแลเด็กกลุ่มเสี่ยงและเด็กที่มีแนวโน้มหลุดออกจากระบบการศึกษาในระดับพื้นที่ กลุ่มเป้าหมายคัดเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ ครูแนะแนว ครูฝ่ายปกครอง และครูที่ปรึกษาจากโรงเรียนสังกัดเทศบาลนครนครสวรรค์ และโรงเรียนเครือข่าย รวม 11 โรงเรียน จำนวน 24 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบบันทึกการสะท้อนคิด แนวทางการสนทนากลุ่ม และแบบบันทึกเรื่องเล่ากรณีศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพและการวิเคราะห์เชิงระบบ พร้อมตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยการตรวจสอบแบบสามเส้า

ผลการวิจัยพบว่า 1) กระบวนการจิตตปัญญาศึกษาช่วยเสริมสร้างความตระหนักรู้ของครู ตลอดจนในการมองปัญหาเด็ก และพัฒนาความสามารถในการเข้าใจบริบทชีวิตของเด็กเชิงระบบ ตามแนวทางพัฒนานครสวรรค์โมเดล ส่งผลให้ครูสามารถจัดการอารมณ์ สื่อสารอย่างเข้าใจ และสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกกับผู้เรียน 2) จากการถอดบทเรียนผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ได้ระบบการดูแลเด็กกลุ่มเสี่ยงที่ขับเคลื่อนผ่านกลไกการวินิจฉัยปัญหาเชิงลึก การจัดทางเลือกการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น และการเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้การดูแลช่วยเหลือเด็กมีความต่อเนื่อง สามารถป้องกันการหลุดออกจากระบบการศึกษาได้

คำสำคัญ: จิตตปัญญาศึกษา; การพัฒนาครู; เด็กกลุ่มเสี่ยงหลุดออกจากระบบการศึกษา; ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน; นครสวรรค์โมเดล

---

¹ ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล

* Corresponding author, E-mail: jirattakarn.pon@mahidol.ac.th

Abstract

This study is a qualitative research employing a participatory action research design. The objectives were: (1) to develop teachers' capacities for internal-to-external transformation through contemplative education grounded in the 3H conceptual framework; and (2) to develop a localized support system for children at risk and those with a tendency to drop out of the formal education system. The target group was selected through purposive sampling and consisted of guidance teachers, student affairs teachers, and homeroom teachers from eleven schools under Nakhon Sawan Municipality, together with affiliated network schools, totaling twenty-four participant. The research instruments included participant observation, reflective journals, focus group discussion guidelines, and narrative case study records. Data were analyzed using qualitative content analysis and systems analysis. Data trustworthiness was ensured through triangulation.

The findings revealed that: (1) the contemplative education process enhanced teachers' self-awareness, reduced bias in perceiving students' problems, and strengthened their ability to understand students' life contexts from a systemic perspective, in accordance with the development of the Nakhon Sawan Model. These outcomes enabled teachers to regulate their emotions more effectively, communicate with greater understanding, and foster positive relationships with learners. (2) Through lesson learned extraction within the participatory action research process, a support system for at-risk children was developed, driven by mechanisms of in-depth problem diagnosis, flexible learning pathway provision, and collaborative learning among practitioners. This system promotes continuity in student support and contributes to the prevention of student dropout from the formal education system.

Keywords: Contemplative Education; Teacher development; Children at risk of dropping out of school; Student support system; Nakhon Sawan Model

---

¹ Contemplative Education Center, Mahidol University

* Corresponding author, E-mail: jirattakarn.pon@mahidol.ac.th

บทนำ

ปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา (Out-of-School Children and Youth: OSCY) เป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจอย่างต่อเนื่องในระดับนานาชาติ เนื่องจากมีความเชื่อมโยงโดยตรงกับคุณภาพทรัพยากรมนุษย์ ความเสมอภาคทางการศึกษา และความมั่นคงของสังคมในระยะยาว งานศึกษาจำนวนมากชี้ให้เห็นว่า การหลุดออกจากระบบการศึกษาไม่ได้เกิดจากปัจจัยส่วนบุคคลของเด็กเพียงลำพัง หากแต่สัมพันธ์กับเงื่อนไขเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และครอบครัวที่ซับซ้อนและทับซ้อนกัน (UNESCO, 2023; World Bank, 2022) โดยเฉพาะความเปราะบางของสถาบันครอบครัวภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว เช่น การตั้งครุไม่พร้อม ปัญหาการใช้สารเสพติด และความรุนแรงในครอบครัว ซึ่งล้วนเพิ่มความเสี่ยงต่อการหลุดออกจากระบบการศึกษาของเด็กและเยาวชน (UNICEF, 2021)

ในบริบทของประเทศไทย แม้จะมีกรอบกฎหมายและนโยบายที่มุ่งส่งเสริมสิทธิในการเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึง แต่ข้อมูลจากการเชื่อมโยงฐานข้อมูลขนาดใหญ่ภายใต้นโยบาย Thailand Zero Dropout โดยกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (Equitable Education Fund, 2024) สะท้อนให้เห็นว่า ปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษายังคงดำรงอยู่ในระดับที่น่ากังวล โดยมีเด็กและเยาวชนอายุ 3–18 ปี หลุดออกจากระบบการศึกษาจำนวนกว่า 1 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 8.41 ของประชากรวัยเรียนทั้งหมด สถานการณ์ดังกล่าวยิ่งทวีความรุนแรงภายหลังการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ซึ่งส่งผลให้ครัวเรือนจำนวนมากเผชิญภาวะความยากจนเฉียบพลัน เด็กและเยาวชนจำนวนหนึ่งจึงต้องเข้าสู่ตลาดแรงงานนอกระบบเพื่อพียงเศรษฐกิจครอบครัว และนำไปสู่การยุติการศึกษาในระยะยาว แต่อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ ระบบการจัดการศึกษาที่ยังคงยึดรูปแบบและมาตรฐานเดียวเป็นหลักมีข้อจำกัดในการตอบสนองต่อวิถีชีวิตที่หลากหลายและซับซ้อนของเด็กกลุ่มเปราะบาง การจัดการศึกษาแบบ “ขนาดเดียวใช้กับทุกคน” ที่เน้นผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการและระเบียบวินัยตามกรอบส่วนกลาง อาจไม่สอดคล้องกับเงื่อนไขชีวิตจริงของผู้เรียนบางกลุ่ม และในหลายกรณี ระบบการประเมินผลกลับมีส่วนซ้ำเติมความล้มเหลวทางการเรียนของเด็กที่มีต้นทุนชีวิตต่ำ จนนำไปสู่การหลุดออกจากระบบการศึกษาในที่สุด

เมื่อพิจารณาในระดับพื้นที่ โรงเรียนในเขตเทศบาลนครนครสวรรค์จำนวน 9 แห่ง โรงเรียนเครือข่าย 2 แห่ง คือ โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย (จิระประวัติ) นครสวรรค์ และโรงเรียนนครสวรรค์ สะท้อนให้เห็นลักษณะเฉพาะของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาในบริบทเมืองระดับภูมิภาคได้อย่างชัดเจน พื้นที่ดังกล่าวเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการค้าของภาคกลางตอนบน ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานและการปรับโครงสร้างครอบครัวอย่างต่อเนื่อง โรงเรียนในเขตเทศบาลนครทำหน้าที่รองรับผู้เรียนจากครัวเรือนที่มีความหลากหลายสูงทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม ขณะที่โรงเรียนเครือข่ายในพื้นที่ต่อเนื่องกับเขตเมืองต้องเผชิญกับผลกระทบจากการขยายตัวของเศรษฐกิจเมืองในลักษณะเดียวกัน ทำให้ผู้เรียนในโรงเรียนทั้งสองกลุ่มมีความเปราะบางเชิงบริบทที่คล้ายคลึงกัน ปัญหาหลักที่พบในโรงเรียนพื้นที่ศึกษา คือ ผู้เรียนจำนวนหนึ่งมีภาระชีวิตนอกโรงเรียนที่ไม่สอดคล้องกับรูปแบบการจัดการศึกษาแบบปกติ เด็กและเยาวชนบางส่วนต้องทำงานในภาคแรงงานนอกระบบ เช่น กิจกรรมการค้าและตลาดสด ในช่วงเวลาก่อนเข้าเรียน ภาระดังกล่าวส่งผลต่อความพร้อมทางร่างกายและจิตใจ ทำให้ผู้เรียนขาดสมาธิในการเรียนรู้ มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนลดลง และสะสมความล้มเหลวทางการเรียนอย่างต่อเนื่องจนตัดสินใจยุติการศึกษาในที่สุด นอกจากนี้ โครงสร้างครอบครัวของผู้เรียนในพื้นที่ศึกษายังมีลักษณะเป็นครอบครัวข้ามรุ่นเพิ่มมากขึ้น เด็กจำนวนไม่น้อยอาศัยอยู่กับผู้สูงอายุ เนื่องจากผู้ปกครองวัยแรงงานย้ายถิ่นไปทำงาน

ในพื้นที่อื่น การขาดผู้ดูแลที่เข้าใจพัฒนาการและสามารถให้การสนับสนุนทางอารมณ์อย่างเหมาะสม ทำให้ผู้เรียนกลุ่มนี้มีความเปราะบางสูงต่อการเผชิญปัญหาในชีวิตประจำวัน และมีข้อจำกัดในการปรับตัวต่อความคาดหวังของระบบโรงเรียน และภายใต้บริบทดังกล่าว โรงเรียนในเขตเทศบาลนครนครสวรรค์จำนวน 9 แห่ง โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย (จิระประวัติ) นครสวรรค์ และโรงเรียนนครสวรรค์ ต้องทำหน้าที่รองรับผู้เรียนที่มีความหลากหลายและความเปราะบางสูง ขณะที่ครูในฐานะผู้ปฏิบัติงานด้านหน้าต้องเผชิญกับความท้าทายในการทำงานกับผู้เรียนที่มีข้อจำกัดเชิงบริบทแตกต่างกันอย่างมาก ในหลายกรณี การดูแลช่วยเหลือผู้เรียนยังคงมุ่งเน้นการจัดการพฤติกรรมหรือการแก้ปัญหาปลายเหตุ มากกว่าการทำความเข้าใจและจัดการกับเงื่อนไขเชิงลึกที่อยู่เบื้องหลังพฤติกรรมดังกล่าว ดังนั้น ภายใต้สภาวะความเปราะบางเชิงพื้นที่ ประเด็นที่เป็นหัวใจสำคัญของการวิจัยนี้อยู่ที่บทบาทของ "ครู" ในฐานะผู้ปฏิบัติงานด้านหน้าของระบบการศึกษา แม้ที่ผ่านมาจะมีนโยบายและทรัพยากรสนับสนุนจากส่วนกลางอย่างต่อเนื่อง แต่ในทางปฏิบัติ ครูจำนวนมากยังเผชิญข้อจำกัดสำคัญด้านกรอบคิด (Paradigm) และการรับรู้ปัญหาของผู้เรียน โดยมักพิจารณาปัญหาจากพฤติกรรมที่ปรากฏภายนอกเป็นหลัก ซึ่งเปรียบเสมือนการมองเห็นเพียง "ยอดภูเขาน้ำแข็ง" ที่อาจไม่ครอบคลุมถึงปัจจัยเชิงลึกที่ส่งผลต่อพฤติกรรมเหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็นภาวะชีวิตที่เกินวัย หรือบาดแผลทางใจ (Trauma) ที่ผู้เรียนเผชิญอยู่ภายใต้ผิวหน้า การพัฒนาศักยภาพครูให้สามารถก้าวข้ามการมองปัญหาแบบแยกส่วน ไปสู่การทำความเข้าใจปัญหาในมิติที่หลากหลายและกลุ่มเล็ก จึงเป็นประเด็นที่มีความสำคัญเร่งด่วน

ด้วยเหตุนี้ การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาและพัฒนาแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพครูในโรงเรียนนำร่องจำนวน 11 แห่ง ผ่านกระบวนการ จิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education) โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนากรอบคิดและสภาวะภายในของครูควบคู่ไปกับการทำความเข้าใจบริบทชีวิตของผู้เรียนที่มีความเปราะบางเชิงสังคมและเศรษฐกิจ การดำเนินงานวิจัยใช้กรอบแนวคิด 3H เป็นแกนหลักในการขับเคลื่อน ได้แก่ Head (การพัฒนาปัญญาและกรอบคิดที่เท่าทันปัญหา), Heart (การบ่มเพาะสภาวะภายในที่มั่นคงและเมตตา) และ Hand (การลงมือปฏิบัติเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลระหว่างครู ผู้เรียน และบริบทแวดล้อม) ในระยะเริ่มต้น ผู้วิจัยมุ่งเน้นการสร้างพื้นที่เรียนรู้เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันต่อกรอบแนวคิดดังกล่าว ควบคู่กับการใช้กระบวนการ ประเมินเพื่อการพัฒนา (Developmental Evaluation: DE) เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้และการปรับปรุงการปฏิบัติงานของครูอย่างต่อเนื่องและเท่าทันสถานการณ์ ซึ่งผลที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษานี้ คือการสร้างความเข้าใจเชิงประจักษ์เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาครูที่สามารถลดช่องว่างระหว่างวิถีชีวิตจริงของผู้เรียนกับรูปแบบการจัดการเรียนรู้ในโรงเรียน ตลอดจนเสริมสร้างบทบาทของครูในการเป็นผู้อำนวยความสะดวกที่สามารถดูแลและสนับสนุนผู้เรียนรายกรณี (Case Management) ได้อย่างเหมาะสม บทเรียนจากการดำเนินงานในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์นี้ ไม่เพียงแต่จะช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตทางการศึกษาของเด็กนอกระบบในพื้นที่เท่านั้น แต่ยังมีศักยภาพในการขยายผลเพื่อเป็นต้นแบบในการพัฒนาครูในบริบทพื้นที่อื่นที่มีลักษณะความซับซ้อนใกล้เคียงกัน เพื่อเป้าหมายในการสร้างรูปแบบการทำงานที่เน้นการเรียนรู้ร่วมกันในเชิงระบบสำหรับแก้ไขปัญหาคะแนนความเสมอภาคทางการศึกษาอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อพัฒนาศักยภาพครูผู้สอนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากภายในสู่ภายนอกด้วยกระบวนการจิตตปัญญาศึกษาผ่านกรอบแนวคิด 3H (Head, Heart, Hand)

2. เพื่อสร้างรูปแบบการทำงานที่เน้นการเรียนรู้ร่วมกันในเชิงระบบสำหรับแก้ไขปัญหาดังกล่าว

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง "การพัฒนาศักยภาพครูเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงจากภายในสำหรับเด็กนอกระบบการศึกษา ครูโรงเรียนเทศบาลนครนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์" เป็น การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยใช้กระบวนการ การประเมินเพื่อการพัฒนา (Developmental Evaluation: DE) (Patton, 2020) เป็นฐานในการขับเคลื่อนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้เท่าทันต่อสถานการณ์ความซับซ้อนของปัญหาเด็กนอกระบบในเขตเมือง โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ขั้นตอนการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์การวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1: เพื่อพัฒนาศักยภาพครูผู้สอนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากภายในสู่ภายนอกด้วยกระบวนการจิตตปัญญาศึกษาผ่านกรอบแนวคิด 3H โดยกลุ่มเป้าหมายที่เลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) คือ บุคลากรทางการศึกษา หมายถึง ครูผู้ปฏิบัติงานด้านหน้าที่มีบทบาทหน้าที่โดยตรงในการดูแลช่วยเหลือนักเรียนและจัดการปัญหาเด็กกลุ่มเสี่ยงในโรงเรียน จำนวน 24 คน โดยจำแนกออกเป็น 3 กลุ่มหลัก ดังนี้

ครูแนะแนว: ทำหน้าที่คัดกรอง วินิจฉัย และให้คำปรึกษาแก่เชิงลึกแก่เด็กที่มีปัญหาซับซ้อน

ครูฝ่ายปกครอง: ทำหน้าที่ดูแลระเบียบวินัยและติดตามพฤติกรรมเด็กกลุ่มเสี่ยง รวมถึงการเยี่ยมบ้าน

ครูที่ปรึกษา: ครูผู้ใกล้ชิดกับนักเรียนในสายชั้นต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่เฝ้าระวังและสะท้อนปัญหาเบื้องต้น

โดยกำหนดหลักเกณฑ์การคัดเลือก (Inclusion Criteria) ประกอบไปด้วย 1) เป็นครูผู้รับผิดชอบงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนและมีบทบาทในการดูแลเด็กกลุ่มเสี่ยงหรือเด็กนอกระบบโดยตรง 2) มีความสนใจและสามารถเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาศักยภาพได้ตลอดระยะเวลาการดำเนินโครงการ และ 3) เป็นผู้ที่มีความพร้อมในการนำเครื่องมือจิตตปัญญาศึกษาไปปฏิบัติจริงในสถานศึกษา

วัตถุประสงค์ที่ 2: เพื่อสร้างรูปแบบการทำงานที่เน้นการเรียนรู้ร่วมกันในเชิงระบบสำหรับแก้ไขปัญหาดังกล่าว กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants): ในการสร้างรูปแบบการทำงาน ผู้วิจัยกำหนดกลุ่มเป้าหมายแบ่งเป็น 2 ระดับ เพื่อให้ครอบคลุมทั้งมิติปฏิบัติการและมิติเชิงนโยบาย ดังนี้

ระดับปฏิบัติการ: ครูผู้ปฏิบัติงานด้านหน้า (ครูแนะแนว ครูฝ่ายปกครอง และครูที่ปรึกษา) จำนวน 24 คน ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทหน้าที่โดยตรงในการดูแลช่วยเหลือนักเรียนและจัดการปัญหาเด็กกลุ่มเสี่ยงในสถานศึกษา (กลุ่มเดียวกันกับวัตถุประสงค์ข้อ 1)

ระดับนโยบายและภาคีสนับสนุน: ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) จากภาคีเครือข่ายในจังหวัดนครสวรรค์ ประกอบด้วยหน่วยงานหลัก ได้แก่ ประชุมหารือเรื่อง “เด็กนอกระบบ” กับ 10 หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งในเรื่องประสบการณ์การทำงาน ปัญหาและอุปสรรคของเด็กนอกระบบ และเด็กกลุ่มเสี่ยงที่พบจากหน่วยงานต่าง ๆ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา (สพท), สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา

(สพป.) อาชีวศึกษา การศึกษานอกระบบ ศูนย์การศึกษาพิเศษ บ้านพักเด็กและเยาวชน สภาดังและเยาวชน เทศบาลนครนครสวรรค์ และภาคเอกชน NGO ในการสร้างระบบการดูแลเด็กกลุ่มเสี่ยงเพื่อไม่ให้หลุดนอกระบบ รวมถึงเด็กนอกระบบที่หลุดจากระบบการศึกษาไปแล้ว สามารถกลับเข้ามาในระบบหรือเรียนรู้ทักษะวิชาชีพอื่น ๆ นอกระบบการศึกษา ภายใต้ชื่อของ “นครสวรรค์โมเดล”

กระบวนการสร้างรูปแบบ (Model Development): ผู้วิจัยใช้กระบวนการ การประชุมหารือ ร่วมกัน (Consensus Dialogue) และการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อสังเคราะห์รูปแบบการทำงาน โดยใช้เครื่องมือ ภูเขาน้ำแข็ง (Iceberg Model) เป็นกรอบในการวิเคราะห์ระบบนิเวศการช่วยเหลือเด็ก

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการตรวจสอบคุณภาพ

ผู้วิจัยสร้างเครื่องมือเชิงคุณภาพที่มุ่งเน้นการสะท้อนสภาวะภายใน โดยผ่านการตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) จากผู้ทรงคุณวุฒิ และตรวจสอบคุณภาพ ดังนี้

2.1 แบบสังเกตพฤติกรรมแบบมีส่วนร่วม: สำหรับบันทึกท่าที สภาวะทางอารมณ์ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์

2.2 แบบบันทึกการสะท้อนคิด (Reflective Journaling Guide): ใช้สำหรับเก็บข้อมูลการเรียนรู้ระดับรากฐาน (Double-loop Learning) ในการตั้งคำถามถึงสมมติฐาน, ความเชื่อ, และบรรทัดฐาน (Values) ที่อยู่เบื้องหลังของการกระทำนั้น ๆ และการตระหนักรู้ภายใน

2.3 แนวทางการสนทนากลุ่มและการถอดบทเรียน: ชุดคำถามปลายเปิดเพื่อสกัดองค์ความรู้จากกรณีศึกษา (Case-based)

2.4 แบบบันทึกเรื่องเล่ากรณีศึกษา (Narrative Case Study) จากภารกิจ “ศิษย์โปรด”

สำหรับการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ผู้วิจัยใช้เครื่องมือที่มุ่งสกัดข้อมูลมิติด้านในและการเรียนรู้เชิงระบบ โดยผ่านการตรวจสอบ ดังนี้

1) การตรวจสอบความเที่ยงตรง (Validity): ผ่านการตรวจสอบเนื้อหาจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Content Validity)

2) การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Methodological Triangulation): ตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลจาก 3 แหล่ง คือ การสังเกตพฤติกรรม, บันทึกสะท้อนคิด และผลจากการถอดบทเรียนในวงสนทนา จากนั้นนำไปเปรียบเทียบข้อมูลจากสิ่งที่ผู้วิจัยสังเกต บันทึกสะท้อนคิดของครู และเรื่องเล่าในวงถอดบทเรียนว่ามีความสอดคล้องกันหรือไม่ พร้อมทั้งมีการตรวจสอบกลับไปยังผู้ให้ข้อมูล (Member Check) เพื่อยืนยันว่าการตีความตรงกับประสบการณ์จริงที่เกิดขึ้นในพื้นที่

3. กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีในการดำเนินงาน เพื่อให้เครื่องมือวิจัยมีความน่าเชื่อถือและสอดคล้องกับแนวคิดการศึกษาเพื่อการเปลี่ยนแปลง ผู้วิจัยได้ใช้กรอบทฤษฎีเป็นเข็มทิศในการดำเนินงานวิจัย ดังนี้

3.1 แนวคิดจิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Framework) ใช้กระบวนการ การฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) และ การฝึกสติ (Mindfulness) เพื่อให้ครูเท่าทันอารมณ์และลดอคติต่อเด็กกลุ่มเสี่ยง

3.2 แนวคิดภูเขาน้ำแข็ง (Iceberg Model) ใช้เป็นกรอบในการสังเกตและวิเคราะห์เพื่อเข้าถึงข้อมูล “ใต้น้ำ” อันได้แก่ ความเชื่อ ทศนคติ และสภาวะทางอารมณ์ของครูที่มีต่อเด็กนอกระบบ (Senge, 1990)

3.3 การประเมินเพื่อการพัฒนา (Developmental Evaluation: DE) ใช้เป็นกระบวนการเก็บข้อมูลแบบวนรอบ (Iterative) เพื่อติดตามความก้าวหน้าและปรับปรุงกิจกรรมให้สอดคล้องกับความซับซ้อนของปัญหาเด็กในพื้นที่นครสวรรค์อย่างยืดหยุ่น (Patton, 2020)

3.4 กรอบแนวคิด 3H (Head, Heart, Hand) เป็น "เนื้อหาและเป้าหมาย" ของการพัฒนาศักยภาพครู โดยมุ่งเน้นการปรับเปลี่ยนฐานปัญญา (Head) เพื่อให้เท่าทันรากเหง้าปัญหาผ่านโมเดลภูเขาน้ำแข็ง, การบ่มเพาะฐานใจ (Heart) ให้มีสภาวะสงบและเมตตาผ่านการฟังอย่างลึกซึ้ง และการสร้างฐานปฏิบัติ/ลงมือทำ (Hand) เพื่อเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ให้เป็นพื้นที่ปลอดภัย สามารถเข้าไปช่วยเหลือเด็กกลุ่มเสี่ยงที่จะหลุดนอกระบบ รวมถึงเด็กนอกระบบได้อย่างตรงจุด (Contemplative Education Center, 2022)

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพผ่านกระบวนการปฏิบัติการจริง (Action Learning) ประกอบด้วย

4.1 การสังเกตการณ์ภาคสนาม (Field Observation): บันทึกเหตุการณ์จริงระหว่างครูปฏิบัติการในพื้นที่และโรงเรียน

4.2 วงสนทนาและการสะท้อนคิด (Dialogue & Reflection): เก็บข้อมูลเชิงลึกจากพื้นที่ปลอดภัยที่เปิดโอกาสให้ครูสะท้อนความรู้สึกละเอียดและประสบการณ์

4.3 การศึกษาเรื่องเล่า (Narrative Collection): รวบรวมข้อมูลจากบันทึกการทำงานรายกรณีของครูผ่านการกิจ "ศิษย์โปรด" เพื่อให้เห็นข้อมูลเชิงลึกของเด็กกลุ่มเสี่ยง

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Qualitative Content Analysis) ตามแนวคิดของ Miles, Huberman, and Saldaña (2020) โดยวิเคราะห์ข้อมูลหลายชั้นจากเครื่องมือแบบบันทึกการสะท้อนคิดและวงสนทนา ดังนี้

5.1 กระบวนการไคร์ครวญ (Contemplative Inquiry Analysis) เป็นการวิเคราะห์พัฒนาการมิติด้านในตามแนวทางจิตตปัญญาศึกษา ประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

5.1.1 การรู้จักตนเองและการตระหนักรู้ภายใน โดยการวิเคราะห์จากการเท่าทันอารมณ์และความเชื่อของครู

5.1.2 การฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening): การระงับการด่วนตัดสิน (Suspension) เพื่อเข้าใจปัจจัยใต้น้ำของเด็ก

5.1.3 การสื่อสารจากภายใน: การเปลี่ยนท่าทีจากการใช้อำนาจปกครอง สู่การสื่อสารอย่างเมตตาและสร้างพื้นที่ปลอดภัย

5.1.4 การกำหนดเป้าหมายใหม่: การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการควบคุมพฤติกรรม สู่การประคับประคองเพื่อให้เด็กปลอดภัย

5.2 การวิเคราะห์เชิงระบบ (Systemic Analysis) ใช้กรอบ "ภูเขาน้ำแข็ง" (Iceberg Model) ของ Senge (2010) เพื่อเชื่อมโยงพฤติกรรมที่ปรากฏภายนอกของเด็ก เข้ากับโครงสร้างและความเชื่อใต้น้ำ โดยนำข้อมูลเรื่องเล่ามาจัดหมวดหมู่ความสัมพันธ์ (Thematic Analysis)

ผลการวิจัย

ในการดำเนินงานวิจัยเพื่อพัฒนาศักยภาพครูและสร้างรูปแบบการช่วยเหลือเด็กนอกระบบ ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการขับเคลื่อนงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันและการสะท้อนคิดอย่างเป็นระบบ โดยมีวิธีการขับเคลื่อนงานวิจัยปรากฏตามตารางที่ 1 และในการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ขับเคลื่อนผ่านขั้นตอนที่เน้นการเรียนรู้ร่วมกันและการสะท้อนคิดอย่างเป็นระบบ ตามแนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการ Plan-Act-Observe-Reflect เพื่อใช้เป็นกรอบกระบวนการวิจัยที่เน้นการเรียนรู้จากการลงมือทำจริง โดยเชื่อมโยงการวางแผน-ปฏิบัติ-สังเกต-สะท้อนผล อย่างเป็นระบบ ดังแสดงในตารางที่ 2 ขั้นตอนการขับเคลื่อนงานวิจัยโดยใช้กระบวนการทางจิตตปัญญาและการเรียนรู้เชิงระบบ

ตารางที่ 1 วิธีการขับเคลื่อนงานวิจัยโดยใช้กระบวนการทางจิตตปัญญาศึกษา

พื้นที่และแกนหลัก	เป้าหมายที่ตั้งไว้	การใช้จิตตปัญญาขับเคลื่อนงาน
นครสวรรค์ : กระบวนการจิตตปัญญา และนักวิชาการมหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตนครสวรรค์	สร้างครูที่มีใจ เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนหลังห้องเสี่ยงหลุดจากระบบการศึกษาในโรงเรียนเทศบาลนครนครสวรรค์ และโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย (จิระประวัตินครสวรรค์ และโรงเรียนนครสวรรค์	- ออกแบบกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้มิติภายในของครู และเชื่อมโยงกับความตระหนักรู้ปัญหาซับซ้อนของเด็กหลังห้องเสี่ยงหลุดจากระบบการศึกษา - เน้นการฟังอย่างลึกซึ้ง การสื่อสารเพื่อสานสัมพันธ์ การรู้จักอำนาจ 3 แบบ และบริหารอำนาจเพื่อความ สัมพันธ์ (อำนาจภายในของครู และเสริมพลังอำนาจในตัวเด็ก) การพัฒนาสติเพื่อความตระหนักรู้ และฝึกปฏิบัติการช่วยเหลือนักเรียนรายกรณีด้วยกิจกรรม “ศิษย์โปรด”
กิจกรรมสำคัญ :		
- ประชุมหารือเรื่อง “เด็กนอกระบบ” กับ 10 หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งในเรื่องประสบการณ์การทำงาน ปัญหาและอุปสรรคของเด็กนอกระบบ และเด็กกลุ่มเสี่ยงที่พบจากหน่วยงานต่างๆ สพท.สพป. อาชีวฯ กศน. ศูนย์การศึกษาพิเศษ บ้านพักเด็กและเยาวชน สภาเด็กฯ เทศบาลนครนครสวรรค์ และภาคเอกชน NGO จำนวน 5 ครั้ง - จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ ครูเพื่อเด็ก : การดูแลเด็กกลุ่มเสี่ยงพื้นที่ รวม 4 ครั้ง โดยใช้กระบวนการทางจิตตปัญญา ติดตั้งเครื่องมือย่อย เช่น การฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) เพื่อเข้าใจปัญหาที่แท้จริงอย่างไม่ตัดสิน การสื่อสารเพื่อสานสัมพันธ์ (Non-Violence Communication) การรู้จักอำนาจ 3 แบบ และการใช้อำนาจบริหารความสัมพันธ์ พัฒนาสติเพื่อสร้างความตระหนักรู้ (Self-Awareness) - ลงมือทำการบ้านศึกษากรณี “ศิษย์โปรดในโรงเรียน” เลือกจากเด็กที่ประสบปัญหาอยู่ และครูเข้าไปให้การดูแลอย่างใกล้ชิด หาแนวทางช่วยเหลือ จนเด็กสามารถหลุดพ้นจากปัญหาได้		

ตารางที่ 2: ขั้นตอนการขับเคลื่อนงานวิจัยโดยใช้กระบวนการทางจิตปัญญาและการเรียนรู้เชิงระบบในการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ ครูเพื่อเด็ก: การดูแลเด็กกลุ่มเสี่ยงพื้นที่ รวม 4 ครั้ง

ระยะการดำเนินงาน	กระบวนการขับเคลื่อนหลัก	เครื่องมือสำคัญ	ผลผลิต
ระยะที่ 1: เตรียมฐานใจ	วงสนทนาหรือสนทนา (Dialogue)	การฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening)	ครูตระหนักรู้ภายใน ลดอคติ และสร้างพื้นที่ปลอดภัย
ระยะที่ 2: วิเคราะห์ระบบ	การวิเคราะห์รายการกรณีเชิงลึก	ภูเขาน้ำแข็ง (Iceberg Model)	ครูเข้าใจรากเหง้าปัญหาเด็ก (มิติใต้น้ำ)
ระยะที่ 3: ปฏิบัติการ	ภารกิจ "ศิษย์โปรด"	กรอบแนวคิด 3H	แนวปฏิบัติการช่วยเหลือเด็กรายบุคคลในพื้นที่จริง
ระยะที่ 4: สังเคราะห์ผล	การประชุมภาคีเครือข่ายพหุภาคี	การประเมินเพื่อการพัฒนา (DE)	รูปแบบเพื่อนำไปสู่ "นครสวรรค์โมเดล"

และจากตารางที่ 1 และตารางที่ 2 สามารถสรุปผลการวิจัยที่ค้นพบได้โดยแบ่งตามวัตถุประสงค์ 2 ข้อ ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อ 1 ผลการพัฒนาศักยภาพครูเพื่อการเปลี่ยนแปลงจากภายในสู่ภายนอกด้วยกระบวนการจิตปัญญาศึกษา ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาศักยภาพครูผู้สอนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากมิติด้านในสามารถบรรลุผลได้ด้วยกระบวนการ จิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education) ที่มุ่งเน้นการสร้างสภาวะการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง (Experiential Learning) โดยบูรณาการเข้ากับกรอบแนวคิด 3H (Head, Heart, Hand) ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมและกระบวนการทัศน์ของครูอย่างมีนัยสำคัญ ดังนี้

1.1 กระบวนการพัฒนาผ่านหลักการ “การฟังอย่างลึกซึ้ง” (Deep Listening) และสนทนาสนทนา (Dialogue): กระบวนการวิจัยพบว่า “การฟังอย่างลึกซึ้ง” เป็นกลไกสำคัญที่สุดที่ช่วยให้ครูเข้าถึงสภาวะการเปลี่ยนแปลงจากภายใน ครูได้รับการฝึกฝนให้ระงับการด่วนตัดสิน (Suspension) และเท่าทัน “เสียงตัดสินในหัว” (Voice of Judgment) ของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Pongpakatien (2010) เรื่องการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning) ผลที่เกิดขึ้นคือครูเปลี่ยนจากการมองปัญหาเด็กด้วยอคติหรือประสบการณ์เดิม มาเป็นการฟังเพื่อทำความเข้าใจความหมายที่ซ่อนอยู่ภายใต้เสียงของเด็ก จนเกิดความตระหนักรู้ในตนเอง (Self-awareness) และความมั่นคงทางอารมณ์ที่เพิ่มขึ้น

1.2 การเปลี่ยนแปลงมิติด้านในสู่การปฏิบัติภายนอกตามกรอบ 3H โดยการพัฒนาศักยภาพสะท้อนผ่านพัฒนาการ 3 มิติที่สอดคล้องประสานกัน ได้แก่

2.2 กลไกการจัดการทางเลือกการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น (Flexible Learning Pathways) หัวใจของรูปแบบคือการเปลี่ยนสถานศึกษาจากการเป็น “ผู้คัดออก” ให้กลายเป็น “ผู้อำนวยความสะดวกเรียนรู้ที่สามารถดูแล

และสนับสนุนผู้เรียนรายกรณี (Case Management) ได้อย่างเหมาะสม” โดยสร้างระบบช่วยเหลือนักเรียนได้แก่

2.2.1 ระบบติดตามเชิงกัลยาณมิตร พัฒนาเกณฑ์การติดตามเด็กที่ขาดเรียนเกิน 3 วัน อย่างเป็นระบบ โดยเน้นการสื่อสารเพื่อทำความเข้าใจกับเด็กนักเรียนมากกว่าการบังคับใช้กฎระเบียบ

2.2.2 การออกแบบเส้นทางชีวิตใหม่ เชื่อมโยงข้อมูลระหว่างโรงเรียนเทศบาลนคร นครสวรรค์ กศน. และอาชีวศึกษา เพื่อสร้างทางเลือกที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตจริง เช่น การปรับรูปแบบการเรียนให้ยืดหยุ่นตามภาระงานของเด็ก หรือการเรียนควบคู่กับการฝึกอาชีพสร้างรายได้ ซึ่งเป็นการเชื่อมโยง ปัจจัยเศรษฐกิจและครอบครัวเข้าสู่ระบบการศึกษา

2.3 กลไกการเรียนรู้ร่วมกันของคนทำงาน (Collaborative Action Learning) รูปแบบนี้สร้างพื้นที่ ให้ภาคีทุกภาคีและคนทำงานด้านหน้าได้สะท้อนคิด (Reflection) ร่วมกัน เพื่อพัฒนาแก้ปัญหาที่ซับซ้อน โดยใช้ การใช้ทักษะจิตตปัญญาเป็นฐาน โดยครูใช้การฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) ในการสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกกับผู้ปกครองและเด็ก ทำให้เด็กกล้าบอกปัญหาจริงที่นำไปสู่การช่วยเหลือที่ตรงจุด

โครงสร้างและองค์ประกอบของนครสวรรค์โมเดล

นครสวรรค์โมเดลถูกออกแบบมาเพื่อเป็น “ระบบการดูแลเด็กหลังห้อง” หรือเด็กที่กำลังจะหลุดจากระบบ ไม่ให้กลายเป็นเด็กนอกระบบการศึกษา โดยเน้นการสร้างกลไกที่ยั่งยืนผ่านความร่วมมือของ 3 ภาค ส่วนหลัก คือ

- **องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น:** เทศบาลนครนครสวรรค์เป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนนโยบายและสนับสนุนงบประมาณต่อเนื่อง

- **หน่วยงานวิชาการและพี่เลี้ยง:** ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา และ มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตนครสวรรค์ ทำหน้าที่พัฒนาศักยภาพครูและสนับสนุนระบบข้อมูล

- **เครือข่ายวิชาชีพ:** วิทยาลัยอาชีวศึกษานครสวรรค์และหอการค้าจังหวัด เพื่อสร้างเส้นทางอาชีพ (วิชาชีพ) ให้เด็กมีที่ยืนในสังคม โดยมีการพัฒนาเด็กใน 3 มิติ ได้แก่

1. วิชาการ: การเรียนรู้ในระบบโรงเรียนที่ยืดหยุ่น
2. วิชาชีพ: การฝึกทักษะงานและโปรแกรม Non-degree เช่น Smart Farmer เพื่อให้เด็กมีรายได้
3. วิชาชีพ: การใช้กระบวนการจิตตปัญญาศึกษาเพื่อฟื้นฟูสภาพภายในและความภาคภูมิใจในตนเองของเด็ก

โครงสร้างและองค์ประกอบของนครสวรรค์โมเดลดังกล่าว สะท้อนการออกแบบระบบดูแลเด็กที่มองเด็กเป็นศูนย์กลาง และเชื่อมโยงการทำงานของภาคส่วนต่าง ๆ อย่างเป็นองค์รวม ทั้งในมิติการเรียนรู้ การประกอบอาชีพ และการพัฒนาภายในของเด็ก การบูรณาการกลไกเชิงนโยบาย ความรู้ทางวิชาการ และเครือข่ายวิชาชีพในระดับพื้นที่ ช่วยให้การดูแลเด็กกลุ่มเสี่ยงไม่เป็นเพียงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า แต่เป็นการสร้างระบบรองรับที่ต่อเนื่อง ยืดหยุ่น และตอบสนองต่อบริบทชีวิตจริงของเด็ก อันนำไปสู่การป้องกันการหลุดออกจากระบบการศึกษาอย่างยั่งยืน และเปิดโอกาสให้เด็กสามารถยืนหยัดและพัฒนาศักยภาพของตนเองในสังคมได้ในระยะยาว

อภิปรายผลการวิจัย

จากการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหาเด็กนอกระบบ ผู้วิจัยขออภิปรายผลการศึกษาแบ่งเป็นประเด็นสำคัญ ดังนี้

1. การพัฒนาศักยภาพครูสู่การเปลี่ยนแปลงมิติด้านใน: พบว่าครูผู้สอนมีการเปลี่ยนแปลงจากภายในสู่ภายนอกอย่างชัดเจน โดยเฉพาะการก้าวข้ามการมองปัญหาเด็กแบบผิวเผินสู่การฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) และการลดอคติในการตัดสินพฤติกรรมนักเรียน

- **ผลการศึกษาเป็นเช่นนั้นเนื่องจาก:** กระบวนการจิตตปัญญาศึกษาผ่านกรอบ 3H (Head, Heart, Hand) มิได้มุ่งเน้นเพียงการให้ความรู้ (Head) แต่เน้นการบ่มเพาะฐานใจ (Heart) ให้ครูเท่าทัน "เสียงในหัว" ของตนเอง เมื่อฐานใจมั่นคงและมีสติ ครูจึงลงมือปฏิบัติเพื่อสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ปลอดภัยและสื่อสารอย่างเมตตาให้กับเด็กกลุ่มเสี่ยงได้ (Hand)

- **เหตุผลของผู้วิจัย:** ผู้วิจัยเห็นว่า "ครู" คือตัวแปรสำคัญที่สุดในการรังสรรค์ไม่ให้หลุดออกจากระบบ หากครูยังทำงานภายใต้ความเครียดสะสมและมีอคติต่อเด็กยากจน ระบบช่วยเหลือย่อมไร้ประสิทธิภาพ การเยียวยาจิตใจจนทำงานจึงเป็นเงื่อนไขจำเป็นอันดับแรกของการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำ

- **สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎี:** สอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning) ของ Mezirow (1997) และจิตตปัญญาศึกษาของ Pongpakatien (2010) ที่ระบุว่าการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ต้องเริ่มจากการสะท้อนคิดอย่างลึกซึ้งต่อประสบการณ์ตรง

2. รูปแบบการทำงานที่เน้นการเรียนรู้ร่วมกันในเชิงระบบ: พบว่าการสังเคราะห์ "รูปแบบนิเวศการจัดการรายกรณีเชิงลึก" ช่วยให้ภาคีเครือข่ายเห็นความซับซ้อนของปัญหาเด็กในพื้นที่นครสวรรค์ร่วมกัน และเกิดการออกแบบทางเลือกทางการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น (Flexible Pathways)

- **ผลการศึกษาเป็นเช่นนั้นเนื่องจาก:** การใช้เครื่องมือ **ภูเขาน้ำแข็ง (Iceberg Model)** เป็นภาษากลางในการสื่อสาร ทำให้คนทำงานเห็นว่าพฤติกรรมเด็กเป็นเพียงยอดน้ำแข็ง แต่รากเหง้าคือภาระงาน ครอบครัวและความรุนแรงในบ้าน เมื่อทุกคนเห็น "ปัจจัยใต้น้ำ" เดียวกัน จึงเกิดการบูรณาการทรัพยากรข้ามหน่วยงานได้จริง

- **เหตุผลของผู้วิจัย:** ผู้วิจัยเชื่อว่าปัญหาเด็กนอกระบบมีความซับซ้อนเกินกว่าโรงเรียนจะแก้ได้ลำพัง "รูปแบบ" ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจึงเน้นการสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเปลี่ยนโรงเรียนจากสถานที่สอนหนังสือให้เป็น "ศูนย์กลางความร่วมมือพหุภาคี" ที่โอบอุ้มชีวิตเด็กเป็นรายบุคคล

- **สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎี:** สอดคล้องกับทฤษฎีการคิดเชิงระบบ (Systems Thinking) ของ Senge (2010) ที่เน้นการแก้ปัญหาที่โครงสร้างและความสัมพันธ์ มากกว่าการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และสอดคล้องกับการประเมินเพื่อการพัฒนา (Developmental Evaluation) ของ Patton (2020) ที่มุ่งเน้นการใช้ปัญญาปฏิบัติ (Practical Wisdom) มาพัฒนานวัตกรรมในสถานะที่ซับซ้อน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

- **สำหรับสถานศึกษา:** ควรนำเครื่องมือ "ภูเขาน้ำแข็ง" และ "การสะท้อนคิด (Reflection)" ไปบรรจุไว้ในกระบวนการประชุมครูแนะแนวหรือฝ่ายปกครอง เพื่อเปลี่ยนวัฒนธรรมการมองปัญหาเด็กจากพฤติกรรมสู่มิติทางจิตสังคม
- **สำหรับผู้บริหาร:** ควรจัด “พื้นที่ปลอดภัย” (Holding Space) ให้ครูได้แลกเปลี่ยนความเครียดและบทเรียนการทำงาน เพื่อสร้างความมั่นคงทางอารมณ์แก่คนทำงานด้านหน้า (Teacher Well-being)

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- **การเชื่อมโยงภาคีเครือข่าย:** องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรสนับสนุนงบประมาณและกลไกส่งต่อเด็กข้ามสังกัด (โรงเรียน-กศน.-อาชีวศึกษา) ให้มีความยืดหยุ่นทางระเบียบกฎเกณฑ์ เพื่อให้เด็กสามารถเรียนรู้ควบคู่ไปกับการหารายได้โดยไม่หลุดออกจากระบบ
- **การพัฒนานครสวรรค์โมเดล:** หลังจากทีนี้

3. ข้อเสนอแนะการทำวิจัยต่อยอด (การวิจัยในอนาคต)

- **การศึกษาเชิงประเมินผลกระทบ (Impact Evaluation):** ควรมีการติดตามผลเด็กที่ได้รับการช่วยเหลือตามรูปแบบนิเวศการจัดการรายกรณีเชิงลึกในระยะยาว (Longitudinal Study) 3-5 ปี เพื่อประเมินความยั่งยืนของสวัสดิภาพและคุณภาพชีวิต
- **การขยายผลรูปแบบ:** ควรวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อทดลองใช้ "รูปแบบนิเวศการจัดการรายกรณีเชิงลึก" ในพื้นที่ที่มีบริบทสังคมต่างออกไป (เช่น พื้นที่อุตสาหกรรม หรือพื้นที่ห่างไกล) เพื่อทดสอบและพัฒนาความยืดหยุ่นของรูปแบบให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

บทสรุป

การทำงานในพื้นที่นครสวรรค์สะท้อนให้เห็นว่าเด็กกลุ่มเสี่ยงเผชิญปัญหาที่ซับซ้อนและทับซ้อน ทั้งภาวะครอบครัว ความไม่ปลอดภัยในบ้าน ความโดดเดี่ยวในโรงเรียน และความเครียดที่ไม่เคยถูกพูดถึง เด็กจำนวนหนึ่งแม้ยังมาโรงเรียน แต่ไม่สามารถเรียนรู้ได้อย่างเต็มศักยภาพ เสมือนอยู่ในระบบการศึกษาแต่ระบบยังเข้าไม่ถึงชีวิตจริงของเด็ก

กระบวนการพัฒนาครูนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงทัศนคติและวิธีทำงาน ครูเริ่มฟังนักเรียนมากขึ้น ลดการตัดสินจากพฤติกรรมภายนอก และมองเห็นบริบทชีวิตของเด็กอย่างรอบด้าน การช่วยเหลือมีความเป็นระบบมากขึ้น ผ่านการทำงานรายกรณีและการประสานความร่วมมือกับฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลต่อเด็กและโรงเรียน เด็กบางรายกลับมาเรียนสม่ำเสมอ ความสัมพันธ์กับนักเรียนดีขึ้น เด็กกล้าบอกปัญหา ทำให้โรงเรียนช่วยเหลือได้ตรงจุด และระบบติดตามดูแลนักเรียนมีความชัดเจนและเป็น

ระบบมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) ตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน 2564 ถึง 31 พฤษภาคม 2565

เอกสารอ้างอิง

- Bjerck, D. (2012). Re-examining the impact of dropping out on criminal and labor outcomes in early adulthood. *Economics of Education Review*, 31(1), 110–122. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2011.09.003>
- Bryan, K., Freer, J., & Furlong, C. (2007). Language and communication difficulties in juvenile offenders. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 42(5), 505–520. <https://doi.org/10.1080/13682820601053977>
- Center for Promise. (2015). *Don't quit on me: What young people who left school say about the power of relationships* [Report]. Center for Promise, Tufts University. [In Thai]
- Contemplative Education Center, Mahidol University. (2009). *What is contemplative education* [In Thai].
- Contemplative Education Center, Mahidol University. (2009). *Taking root: The first step of contemplative education in Thai society* [In Thai].
- Contemplative Education Center, Mahidol University. (2022). *Children and youth outside the education system on a path of complexity: Situations and solutions* [In Thai].
- Dansilp, T. (2009). *What is contemplative education*. Way Magazine. <https://waymagazine.org> [In Thai]
- Edwards, A., & Stamou, E. (2014). *Young people at risk of drop-out from education*.
- Eichas, K., Montgomery, M., Meca, A., Garcia, A., & Garcia, A. (2021). *Handbook of positive youth development*. Springer.
- Equitable Education Fund. (2024). *Truth and urgency of the situation of out-of-system children in Thailand*. <https://www.eef.or.th/wp-content/uploads/2024/05/White-paper.pdf> [In Thai]
- Hunt, R. S. K. A. J. W. F. (2010). *School drop-out: Patterns, causes, changes and policies*. The Centre for International Education, School of Education and Social Work. <https://www.centreforeducation.org.uk>
- International Labour Organization & SIDA Partnership on Employment. (2019). *Young people not in employment, education or training*.
- Khuenkaew, A. (2012). *Pathways to change: Gender and justice based on spirituality and heart-centered learning*. Women's Foundation. [In Thai]

- Lakey, G. (2010). *Facilitating group learning: Strategies for success with diverse adult learners*. Jossey-Bass.
- Leeds Community Foundation. (2022). *Youth group helping young people reach their potential*. <https://www.leedscf.org.uk/our-impact/>
- Miles, M. B., Huberman, A. M., & Saldaña, J. (2020). *Qualitative data analysis: A methods sourcebook* (4th ed.). SAGE Publications.
- Miller, A., & Toivonen, T. (2009). *To discipline or accommodate? On the rehabilitation of Japanese "problem youth"*.
- Milin, M. (2012). *Little children approaching the light: Experiences of engaging with children (and) building a home by Ticha na Nakhon*. Suan Ngeun Mee Ma. [In Thai]
- Ministry of Justice. (2014). *Transforming youth custody – Impact assessment*. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/273405/tyc-impact-assessment.pdf
- Nakazawa, D. J. (2018). *Childhood disrupted: How your biography becomes your biology, and how you can heal* (A. Asuwanurath, Trans.). Oh My God Publishing. [In Thai]
- Nilchaikovit, T., & Jantrasook, A. (2009). *Art of learning processes for change: Facilitator handbook of contemplative education*. Mahidol University Center for Contemplative Education. [In Thai]
- Office of the Secretariat of the Education Council. (2012). *The process of cultivating citizenship: Case study of Baan Kanchanapisek, Bangkok* [In Thai].
- Paterson-Young, C., Bajwa-Patel, M., & Hazenberg, R. (2022). 'I ain't stupid, I just don't like school': A 'needs'-based argument for children's educational provision in custody. *Journal of Youth Studies*, 25(4), 452–469. <https://doi.org/10.1080/13676261.2021.1900553>
- Patton, M. Q. (2020). *Blue marble evaluation: Premises and principles*. Guilford Press.
- Pongpakatien, J. (2010). *Contemplative Education: Learning towards a new consciousness*. Plan Printing. [In Thai]
- Salvà-Mut, F., Thomás-Vanrell, C., & Quintana-Murci, E. (2016). School-to-work transitions in times of crisis: The case of Spanish youth without qualifications. *Journal of Youth Studies*, 19(5), 593–611.
- Sringernyuang, L., & Pattanapong, C. (2022). *Sub-project report 5: Developing research capacity and driving the work of "street teachers"*. Contemplative Education Center, Mahidol University. (Unpublished manuscript) [In Thai]

- Tantichuwech, P. (2017). *Guidelines for education management for out-of-school children: A case study in Tak Province*. Dhurakij Pundit University. [In Thai]
- Temudom, T. (2009, October 11). *Tree of contemplative education, at the border of knowledge*. Post Today. [In Thai]
- Thongthawee, C., et al. (2008). *Contemplative tree: An exploration and synthesis of beginner contemplative education knowledge* [In Thai].
- UNESCO. (2023). *Global education monitoring report 2023: Technology in education: A tool on whose terms?* <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000385723>
- UNICEF. (2015). *Global out-of-school children initiative: Operational manual*. http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/global-out-of-school-initiative-operational-manual-2015-en_0.pdf
- UNICEF. (2018). *Formative evaluation of the out-of-school children initiative (OOSCI)*.
- Wasi, J. (2011). *One month at Pranee Home: Happiness from friendship and small steps of success—A reflective account by students of Jittapanya Mahidol University on learning process management at the Pranee Girls' Training and Rehabilitation Center, Nakhon Pathom Province*. Mahidol University, Contemplative Education Center. [In Thai]
- Wasi, P. (2003). *Strategic knowledge for the future of Thailand*. Creative Media Foundation. [In Thai]
- Wasi, P. (2006). *New learning system to overcome the crisis of the era*. National Public Health Foundation. [In Thai]
- Wasi, P. (2010). *Wisdom to heal all sorrows: An educational system to alleviate people's suffering*. Green-Panya Jan Publishing. [In Thai]
- Wasi, P. (2011). *The dignity of humanity and the power of creativity* (5th ed.). National Public Health Foundation & National Human Rights Commission Office. [In Thai]
- Wilber, K. (2001). *No boundary*. Shambhala Publications.
- Wilber, K. (2017). *No boundary: A union of opposites*.
- Yi, H., Zhang, L., Luo, R., Shi, Y., Mo, D., Chen, X., & Rozelle, S. (2012). Dropping out: Why are students leaving junior high in China's poor rural areas? *International Journal of Educational Development*, 32(4), 555–563. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2011.09.002>